

Prioritet
Sosial İqtisadi Araşdırmalar
Mərkəzi İB

Fars körfəzi regionunda Çin mərkəzli təhlükəsizlik və əməkdaşlıq modelinin perspektivi

Analitik araşdırma

ABŞ,İsrail-İran müharibəsi Fars körfəzi bölgəsinin ənənəvi təhlükəsizlik sığortalarının effektiv olmadığını və real ehtiyaclara cavab vermədiyini göstərdi.

Hazırda Körfəz ölkələri üçün yalnız İranın zərbələrinin qarşısını alan deyil, Tehranın hərbi gücdən istifadə etməyəcəyinə zəmanət verəcək təhlükəsizlik arxitekturasının yaradılması strateji zərurət kimi nəzərdən keçirilə bilər.

Bakı 2026

- **Xülasə**
- **ABŞ-ın müharibələri və Çinin iqtisadi genişlənmə strategiyası**
- **ABŞ-ın İrana tətbiq etdiyi ağır sanksiyalar Tehranı Pekindən tam asılı vəziyyətə salıb**
- **Çin borcdan asılılıq strategiyasını dəyişir**
- **Pekin Mərkəzi Asiyada necə möhkəmlənir?**
- **Körfəz regionunda Çin mərkəzi təhlükəsizlik və əməkdaşlıq modelinin parametrləri necə ola bilər?**
- **Çin üçün əsas risklər və Fars körfəzi regionunda strateji baxışın dəyişməsi**

Bu analitik araşdırma, ABŞ-İsrail-İran müharibəsinin Fars körfəzi regionundakı ənənəvi təhlükəsizlik arxitekturasına vurduğu zərbələrə və bunun fonunda Çinin artan roluna həsr olunub.

ABŞ-ın hərbi müdaxilələri və İsrailin artan regional ambisiyaları Körfəz ölkələrini Vaşinqtonun təhlükəsizlik zəmanətlərinə olan inamını zəiflədib. Bu boşluğu doldurmaq üçün Pekin alternativ iqtisadi və siyasi modellər irəli sürür.

Araşdırmanın əsas nəticələri və tezisləri aşağıdakılardır:

- ABŞ müharibələri və Çinin iqtisadi ekspansiya strategiyası

- ABŞ-ın Yaxın Şərq və Mərkəzi Asiyada (Əfqanıstan, İraq) apardığı müharibələr Vaşinqtonun resurslarını azaldıb, reputasiyasına ziyan vurub, lakin Çin bu dövrdə hərbi xərc çəkmədən iqtisadi ekspansiyasını gücləndirib.
- ABŞ-ın 2003-cü il müdaxiləsindən sonra İraq neft sektorunun əsas benefisiarı Çin olub. 2024-cü ildə Çinin İraqdan idxalı 38.28 milyard dollar təşkil edib (99%-i neft). Çin şirkətləri (CNPC) İraqın ən böyük yataqlarını idarə edir.
- ABŞ-ın çıxışından sonra Çin Talibanla neft müqavilələri imzalayıb və 2024-cü ildən etibarən Əfqanıstan mallarına (xüsusilə kritik minerallar və kənd təsərrüfatı məhsulları) sıfır gömrük rüsumu tətbiq edərək bazarı özünə bağlayıb.
- Çin, Suriyanı "Bir Qurşaq, Bir Yol" (BRI) layihəsinin Aralıq dənizi qolu üçün strateji haba çevirməyi planlaşdırır. Huawei və ZTE kimi şirkətlər vasitəsilə Suriyanın telekommunikasiya infrastrukturuna (5G) nəzarəti ələ alıb.
- ABŞ-ın ağır sanksiyaları İranı iqtisadi və hərbi cəhətdən Çindən tam asılı vəziyyətə salıb. 2021-ci ildə imzalanan 400 milyard dollarlıq strateji tərəfdaşlıq sazişi çərçivəsində Çin İranın enerji və infrastruktur sektorlarına sərmayə qoyur. Rəsmi rəqəmlər 10 milyard dollar göstərsə də, faktiki olaraq müharibə başlayana qədər Çin İrandan 31.2 milyard dollar dəyərində qeydə alınmamış neft idxal edirdi. 2026-cı ilin əvvəlində Çinin İrana PUA və raket texnologiyası satışı barədə məlumatlar bu asılılığın hərbi müstəviyə keçdiyini təsdiqləyir.

- Çinin yeni iqtisadi təsir modeli, borclandırmadan strateji asılılığa keçid

- Çin artıq sadəcə kredit verməklə borc yükü yaratmaq əvəzinə, kritik infrastruktura (limanlar, enerji şəbəkələri, rəqəmsal sistemlər) birbaşa investisiya qoyaraq ölkələri özünə uzunmüddətli strateji bağlayır.
- 2025-ci ildə BRI çərçivəsində ümumi iştirak 213.5 milyard dollara çatıb.
- Çinin regiona investisiyaları 80% artaraq 66 milyard dollara yüksəlib. Qazaxıstan, Özbəkistan və Türkmənistanda enerjiden tutmuş avtomobil istehsalına qədər geniş layihələr həyata keçirilir.
- Afrikada əməkdaşlıq həcmi kəskin artıb, Rusiya ilə münasibətlərdə isə 2025-ci ildən etibarən canlanma müşahidə olunur.

- Körfəzdə təhlükəsizlik böhranı və Çinin alternativ modeli

- 2026-cı ilin aprelində baş verən ABŞ-İran gərginliyi və İsrailin aratan ambisiyaları, Qəzzada baş verənlər, Dohaya zərbələr endirilməsi Körfəz ölkələrində ABŞ-a olan etimadı sarsıdıb. Əhalinin 77%-i ABŞ siyasətini, 84%-i isə İsraili təhlükə hesab edir.
- 14 aprel 2026-cı ildə Si Cinpin tərəfindən irəli sürülən bu plan, hərbi bloklar əvəzinə iqtisadi qarşılıqlı asılılığa və çoxtərəfli dialoqa əsaslanan "şəbəkə təhlükəsizliyi"ni təklif edir.
- Araşdırma proqnozlaşdırır ki, regionda ABŞ-ın hərbi çətiri saxlanılsa da, paralel olaraq Çin, Türkiyə, Pakistan və regional güclərin (Səudiyyə Ərəbistanı, BƏƏ, Misir) iştirakı ilə yeni bir təhlükəsizlik modeli formalaşmasına güclü zəminlər yaranıb. Bu model İranla birbaşa danışıqları və Çinin iqtisadi zəmanətlərini nəzərdə tutur.

- Çin üçün risklər və real ssenari

- Çinin regionda tam hərbi nüfuz qazanması qarşısında ciddi maneələr var, Körfəz ölkələrinin hərbi texnikasının ABŞ standartlarına inteqrasiyası və onun dəyişdirilməsinin çətinliyi.
- Çinin hazırkı logistik imkanlarının böhran anında güc nümayiş etdirmək üçün kifayət etməməsi.
- Körfəz monarxiyalarının Qərb maliyyə sisteminə dərin bağlılığı
- Regionun böyük ölkələrinin bir-birinə rəqib olmaları

Ən real ssenari, ABŞ-ın hərbi təhlükəsizlik rolu ilə Çinin iqtisadi və diplomatik təsirinin uzlaşdırılmasıdır ("hibrid model"). ABŞ hərbi çətiri ilə Çinin daha geniş regional əməkdaşlıq, iqtisadi öhdəliklərlə təhlükəsizlik zəmanətləri formalaşdırmaq imkanlarının uzlaşdırılması ola bilər. Təhlükəsizlik, müdafiə sahəsində Vaşinqtondan birbaşa asılılığa

baxmayaraq bu uzlaşdırmanı Körfəz ölkələri üçün “Hörmüz fəlakəti” və İran hücumlarının təkrarlanma riskini minimuma endirmək zərurəti diktə edir. Körfəz ölkələri “İbrahim sazişləri”nin gətirdiyi İsrail mərkəzli təhlükəsizlik modelinin onları İranın hədəfinə çevirdiyini görərək, daha çox Çin, Türkiyə, Pakistanın iştirakı ilə regional təhlükəsizlik sistemi yaratmağa meyl edirlər. Bu sistem, “hamı ortaq olsun, heç kim müharibə etməsin” yanaşmasını əsas götürür.

Həmçinin, regionun aparıcı ölkələrinin çevik diplomatiya mexanizmi yaradıla bilər ki, böhran anında bölgədə müəyyən konsensus formalaşdırmaq, çoxtərəfli, çevik dialoq platforması əldə etmək mümkün olsun.

“Müdaxilə etməmək fəlsəfi və siyasi bir termindir və müdaxilə ilə demək olar ki, eyni mənanı ifadə edir” (Şarl Taleyran)

ABŞ, İsrail-İran müharibəsinin hazırda müşahidə etdiyimiz və yaxın gələcəkdə mümkün nəticələri beynəlxalq gündəliyin əsas mövzularından biri olaraq qalır. Xüsusən bu müharibə və onun nəticələrinin ABŞ-ın strateji rəqibi Çinin mövqeyinə, global ambisiyalarına təsiri, Pekin üçün yaranan risklər və imkanlar diqqət mərkəzindədir. Çinin mümkün davranışı haqqında ehtimallar irəli sürmək və ABŞ, İsrail-İran müharibəsinin beynəlxalq güc tarazlığına necə təsir göstərəcəyini təhlil etmək üçün Pekinin son onilliklərdə həyata keçirdiyi xarici siyasət, iqtisadi ekspansiya strategiyası təhlil olunmalıdır.

ABŞ-ın apardığı müharibələrin Çin üçün "strateji fasilə" (strategic lull) yaratdığı və Pekinin bu regionlarda iqtisadi boşluğu doldurduğu və özünə strateji imkanlar yaratdığı mülahizəsini müdafiə edənlər ciddi arqumentlər irəli sürürlər. Əsas arqument ABŞ-ın 2000-ci illərin əvvəllərindən bəri Yaxın Şərq və Orta Asiyada apardığı müharibələrin (Əfqanıstan, İraq) Vaşinqtonun resurslarını tükətdiyi halda, Pekinin heç bir hərbi xərc çəkmədən həmin regionlarda iqtisadi mövqelərini möhkəmləndirmək imkanı əldə etməsidir. Həmçinin, ABŞ-ın hərbi fokusunun Hind-Sakit okeanı regionundan (Çini cilovlamaqdan) Yaxın Şərqi sürüşməsi Çinə Cənubi Çin dənizində möhkəmlənmək üçün 20 illik vaxt qazandırması xüsusi olaraq vurğulanır. Belə ki, ABŞ bu regionlarda hərbi sabitliyi təmin etmək üçün trilyonlarla dollar xərclədiyi halda, Çin həmin sabitlikdən istifadə edərək ticarət və infrastruktur müqavilələri imzalayıb.

ABŞ-ın 2003-cü il müdaxiləsindən sonra İraqın neft sektorunun ən böyük benefisiarı ABŞ deyil, Çin oldu¹. 2024-cü ilin yekunlarına görə, Çinin İraqdan idxalı 38.28 milyard dollar təşkil edib, bunun 99%-i neft və mineral yanacaqdır. İraq hazırda Çinin neft təchizatında ilk üçlükdədir². Çin şirkətləri (CNPC və s.) İraqın ən böyük neft yataqlarının (Məcnun, Qərbi Qurna-1) operatorları və ya əsas səhmdarlarıdır. 2025-ci il

¹ <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/in-iraq-chinas-long-game-unfolds/>

² https://www.fmprc.gov.cn/eng/gjhdq_665435/2675_665437/2823_663636/

"Bir Qurşaq, Bir Yol" Təşəbbüsü (BRI) hesabatına görə, İraq Çinin regionda tikinti müqavilələri üzrə ən böyük tərəfdaşlarından biridir³.

2021-ci ildə ABŞ-ın Əfqanıstanı tərk etməsi Çin üçün kritik faydalı qazıntılara çıxış imkanı yaradıb. 2023-cü ildə Çinin CAPEC şirkəti Talibanla 25 illik neft müqaviləsi imzaladı. Çin hər il bu layihəyə 150 milyon dollar investisiya qoyur, daha sonra sərmayə həcmi 540 milyon dollara çatdırılmalıydı. Lakin ötən il Taliban hökuməti Çin şirkətinin öhdəliklərinə yerinə yetirmədiyini əsas gətirərək müqaviləni ləğv etdi.

Əfqanıstanın 1 trilyon dollar dəyərində qiymətləndirilən mineral ehtiyatları, xüsusilə elektromobil batareyaları üçün kritik olan lityum Çinin strateji hədəfidir. 2024-cü ilin oktyabrından etibarən Çin Əfqanıstan mallarına sıfır gömrük tarifi tətbiq edərək bazarı tamamilə özünə bağlayıb. 1 dekabr 2024-cü il tarixindən etibarən Əfqanıstan üçün gömrük güzəştlərini genişləndirildi. Əfqanıstandan idxal edilən malların 98%-dən 100%-ə qədərində sıfır tarif tətbiq edildi. Çin tərəfindən təqdim edilən bu "sıfır tarif" siyasəti "ən az inkişaf etmiş ölkə" statusuna malik ölkələri (Əfqanıstan da daxil olmaqla) dəstəkləmək üçün həyata keçirilir. **Bu, əsasən kənd təsərrüfatı məhsullarını, quru meyvələri (xüsusilə şam fıstığı), əl işlərini və Əfqanıstan tərəfindən ixrac edilən mineral ehtiyatları əhatə edən bir tənzimləmədir,** lakin bəzi xüsusi məhsul qruplarına (məsələn, qida təhlükəsizliyi və ya yerli bazarın qorunması tələb olduğu xüsusi məhsullar) məhdudiyyətlər daxil edə bilər. Əfqanıstanın Çinə ən böyük ixrac məhsulları arasında olan qabıqlı şam fıstığı, quru meyvələr və xammal əsasən bu güzəştdən faydalanır⁴.

Çin Suriya ilə iqtisadi əməkdaşlıq imkanları axtarır. 2025-ci ilin may ayında Suriyanın Quru və Dəniz Limanları Baş İdarəsi ilə "Fidi Contracting" adlı Çin şirkəti arasında 20 illik anlaşma memorandumu (MoU) imzalanıb. Saziş, Homs vilayətindəki Hasya sərbəst zonasında təxminən 850.000 m² ərazini (tam sənaye zonası üçün) və Dəməşqin kənarındakı Adra azad ticarət zonasında 300.000 m² ərazini (kommersiya və xidmət layihələri üçün) əhatə edir. Bu, ümumilikdə 1 milyon kvadratmetrdən çox bir sahə deməkdir. Müqavilə hələlik anlaşma memorandumu (MoU) mərhələsindədir⁵. Suriyanın Aralıq dənizi sahilindəki mövqeyi Çinin BRI layihəsinin dəniz qolu üçün mühüm hab rolunu oynayır. Suriya, Aralıq dənizi sahilində yerləşməsi və

³ <https://www.iraqoilreport.com/news/petrochina-takes-over-as-west-qurna-1-operator-46218/>

⁴ <https://www.asiafinancial.com/china-eyes-minerals-offers-afghan-taliban-tariff-free-trade>

⁵ <https://english.alarabiya.net/business/economy/2025/05/23/syria-and-chinese-company-sign-memorandum-on-investment>

İraq, Körfz ölkələri və Mərkəzi Asiyanı bir-birinə bağlama potensialı ilə həqiqətən də mühüm bir qovşaq rolunu oynaya bilər. Çinli analitiklər və rəsmi mənbələr də Suriyanın bu potensialını qeyd edərək, ölkənin enerji, magistral yollar, dəmir yolu şəbəkələri və limanlar kimi kritik infrastruktur sahələrində “Bir qurşaq, bir yol” proqramı çərçivəsində investisiyaların mümkünlüyünü vurğulayırlar.

Pekin yalnız ticarətlə kifayətlənmir, həm də ABŞ-ın müdaxilə etdiyi zonalarda alternativ iqtisadi əməkdaşlıq modelləri təklif edir. Suriya və İraqın yenidən qurulmasında Çin texnoloji nəhəngləri (Huawei, ZTE) vasitəsilə 5G və bulut infrastrukturunu quraraq, həmin ölkələrin dövlət idarəetməsini Çin texnoloji standartlarına bağlayır. **2026-cı il məlumatlarına əsasən, Huawei Suriyanın iki əsas operatorunun (Syriatel və MTN) şəbəkə infrastrukturunun 50%-dən çoxuna nəzarət edir.** 2026-cı ilin fevralında isə ABŞ, Huawei-nin geniş imkanlar əldə etdiyini əsas gətirərək, Suriyanı Çin texnologiyasından uzaqlaşmağa məcbur etməyə çalışıb⁶.

Son iki ildə Körfəz ölkələrində Rəqəmsal İpək Yolu təşəbbüsləri əhəmiyyətli dərəcədə sürətlənib və bölgə ölkələri Çinin rəqəmsal infrastrukturunu milli inkişaf proqramlarına integrasiya edib. Huawei, Zain KSA və STC kimi regional telekommunikasiya operatorları ilə çoxtərəfli müqavilələr vasitəsilə bu genişlənməyə rəhbərlik edərək, bağlantılar sahəsində əsas sahələri inkişaf etdirib. Barselonada keçirilən 2025-ci il Mobil Dünya Konqresində Huawei və Zain KSA mühüm "Cloud-First" müqaviləsini elan ediblər. **Çinin maliyyələşdirdiyi bu layihələr, ABŞ-ın rəhbərlik etdiyi qərb texnoloji ekosisteminə birbaşa rəqib kimi çıxış edir**

Digər mühüm məqam isə İraq və İranla neft ticarətində yuanın (RMB) payının 2025-ci ildə rekord həddə çatmasıdır. Bu, ABŞ sanksiyalarının təsirini azaldır.

6

https://www.360kuai.com/pc/9cb31890713a7ec80?cota=3&kuai_so=1&refer_scene=so_3&sign=360_da20e874

İran və Çin arasında 2021-ci ilin mart ayında imzalanan 25 illik Hərtərəfli strateji tərəfdaşlıq sazişi, iki ölkə arasında iqtisadi, hərbi və təhlükəsizlik sahəsində əməkdaşlığı dərinləşdirən, 400 milyard dollar dəyərində olan hərtərəfli çərçivə sazişidir. Bu saziş, ABŞ sanksiyaları altında olan İran iqtisadiyyatını canlandırmağı və enerji ehtiyaclarını təmin etməklə Çinin Yaxın Şərqdəki təsirini artırmağı hədəfləyirdi. Sazişə əsasən, Çinin 25 il ərzində İranın neft, təbii qaz və neft-kimya sektorlarına təxminən 280 milyard dollar, nəqliyyat və istehsal infrastruktur layihələrinə isə 120 milyard dollar investisiya qoyması gözlənilirdi ki, bu da ümumilikdə təxminən 400 milyard dollar (bəzi mənbələr 400-500 milyard dollar arasında olduğunu deyir) təşkil etməliydi.

2025-ci il rəsmi rəqəmlərində Çin-İran ticarəti 10 milyard dollar görünərsə də, ABŞ-ın (USCC) hesabatlarına görə, Çin İrandan 31.2 milyard dollar dəyərində qeydə alınmamış xam neft idxal edib.

2026-cı ilin əvvəlində Çinin İrana birbaşa pilotsuz uçuş aparatları (PUA) və raket texnologiyası satışı barədə hesabatlar bu iqtisadi asılılığın hərbi müstəviyə keçdiyini göstərir⁷.

Çin borcla asılı salmaq strategiyasını dəyişir

Çin investisiyalarının son təhlili göstərir ki, Pekin artıq kreditlər verməklə nəhəng borclanmalar yaratmaq yerinə, kritik infrastruktura (limanlar, enerji şəbəkələri) nöqtəvi investisiya qoyaraq ölkələri özündən strateji asılı vəziyyətə salır.

2000-2023-cü illər arasında "Bir kəmə, bir yol" təşəbbüsünün bir hissəsi olaraq, təxminən 2,2 trilyon dollar rəsmi kredit və qrantlar ayırıb ki, bunun da böyük bir hissəsi nəqliyyat və enerji infrastrukturuna yatırılıb. Bu model heç vaxt yalnız kapitalla məhdudlaşmayıb. Maliyyələşdirmə, podratçılar, avadanlıqlar və rəqəmsal sistemləri birləşdirərək Çin dövlət gücünü ixrac edib və uzunmüddətli asılılığı möhkəmləndirib⁸.

⁷ <https://www.atlanticcouncil.org/dispatches/from-drones-to-rocket-fuel-china-and-russia-are-helping-iran-through-supply-chains/>

⁸ <https://www.iris-france.org/the-geopolitics-of-infrastructure/>

2025-ci ilin dekabr ayında Ticarət Nazirliyi (MOFCOM) 2025-ci ilin yanvar-noyabr aylarını əhatə edən yeni BRI iştirak statistikasını açıqlayıb. Hesabata görə Çin iştirakçı ölkələrdə ümumi iştirakının 2025-ci ildə 213,5 milyard dollara çatacağı, o cümlədən tikinti müqavilələrinin 128,4 milyard dolları və investisiyaların 85,2 milyard dolları təşkil edəcəyi təxmin edilirdi. Bu, "Bir qurşaq, bir yol" təşəbbüsünün 2013-cü ildə başlamasından bəri ən yüksək illik göstəricidir və ümumi sərmayəni təxminən 1,4 trilyon dollara çatdırır.

Hesabata əsasən Afrika qitəsi Çinin iqtisadi maraq dairəsində ən sürətli böyümə nümayiş etdirən regiona çevrilmişdir. **Ümumi əməkdaşlıq həcmi 283% kimi kəskin artım göstərərək 61.2 milyard dollara çatmışdır.** Nigeriya ən iri tikinti və mühəndislik layihələri üzrə liderliyini davam etdirir. Ümumilikdə, 24.6 milyard dollarlıq layihə portfelinə sahib olan ölkədə əsas fokus sahələri qaz hasilatı və yüksək texnologiyalar sektorudur.

Rusiya istiqamətində investisiya axınında diqqətçəkən bir canlanma qeydə alınmışdır. 2022-ci ildə və 2025-ci ilin ilk rübündə əməkdaşlıq göstəricilərinin faktiki olaraq sıfıra enməsinə baxmayaraq, hazırda 674 milyon dollarlıq investisiya qoyuluşu ilə iqtisadi münasibətlərdə kəskin dönüş yaranmışdır.

Pekin Mərkəzi Asiyada necə möhkəmlənir?

Ötən il dekabr ayında Avrasiya İnkişaf Bankı "Qarşılıqlı Investisiyaların Monitorinqi"nin ikinci hesabatını dərc edib⁹. Hesabatda 2025-ci ilə qədər Avrasiya regionunda əsas investisiya tərəfdaşı olan Çinə diqqət yetirilir. Qlobal xarici birbaşa investisiya axınlarının azalmasına baxmayaraq, Çinin regiona investisiyaları davamlı olaraq artmaqda davam edir. Son on ildə bu rəqəm 80% artaraq 2025-ci ilin birinci yarısının sonuna rekord həddə - 66 milyard dollara çatıb. Çin əvvəllər əsasən xammal istehsalı layihələrinə investisiya qoyurdusa, istehsal və enerji layihələri indi yeni artım hərəkətverici qüvvələri kimi ortaya çıxır.

2025-ci ilin məlumatlarına görə, Çinin Mərkəzi Asiya ölkələrindəki birbaşa xarici investisiyalarının (FDI) ümumi həcmi 35.9 milyard dollara çatıb. Əvvəlki illərdən fərqli olaraq, investisiyalar yalnız xammal hasilatına deyil, həm də emal sənayesinə (payı 13%-dən 22%-ə qalxıb) və bərpa olunan enerjiyə yönəlməyə başlayıb.

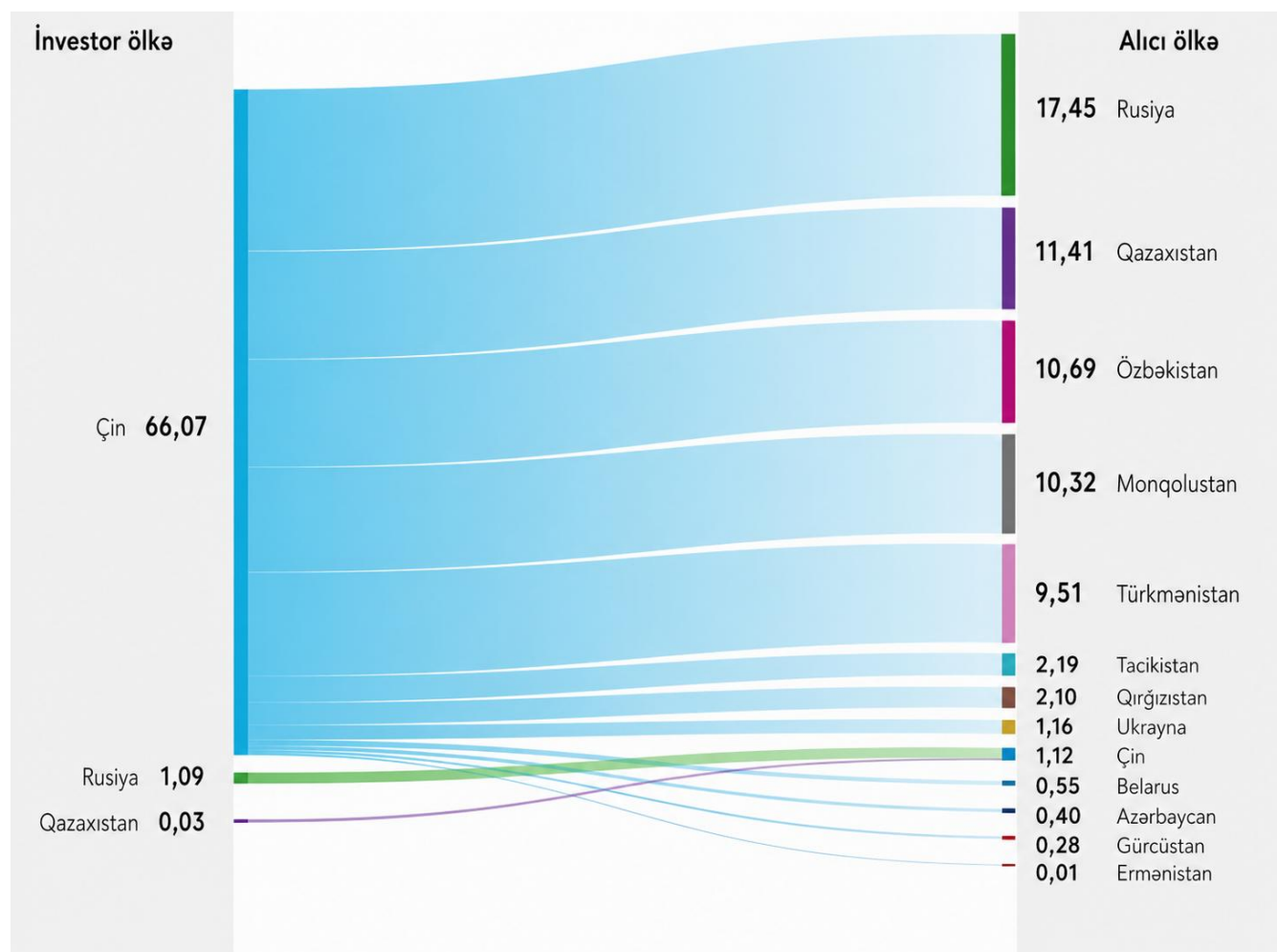
Çin investisiyalarının paylanması Qazaxıstan liderliyini qoruyur, Özbəkistan isə ən sürətlə böyüyən istiqamətdir: Qazaxıstana \$11.4 mlrd Çin sərmayəsi yatırılıb, əsas

⁹ <https://eabr.org/analytics/special-reports/china-and-the-urasian-region-analysis-of-investment-flows/>

layihələr neft emalı (Sinopec), logistika (Kurik limanının inkişafı - \$1.1 mlrd) və yaşıllı enerjini əhatə edir.

Özbəkistan 10.7 mlrd Çin sərmayəsi cəlb edə bilib. Bu sahədə regiondakı payını 9%-dən 30%-ə çatdırıb. Burada günəş elektrik stansiyaları və avtomobil istehsalı (Exeed zavodu) əsas hədəflərdir. Türkmənistandakı Çin sərmayəsi \$9.5 mlrd həcmindədir və əsasən dünyanın ikinci ən böyük qaz yatağı olan "Qalkınış"ın işlənilməsinə cəmlənib.

Çin Tacikistanda və Qırğızistanda əsas investordur və nəqliyyat dəhlizləri və dağ-mədən sənayesinə investisiya qoyulur.

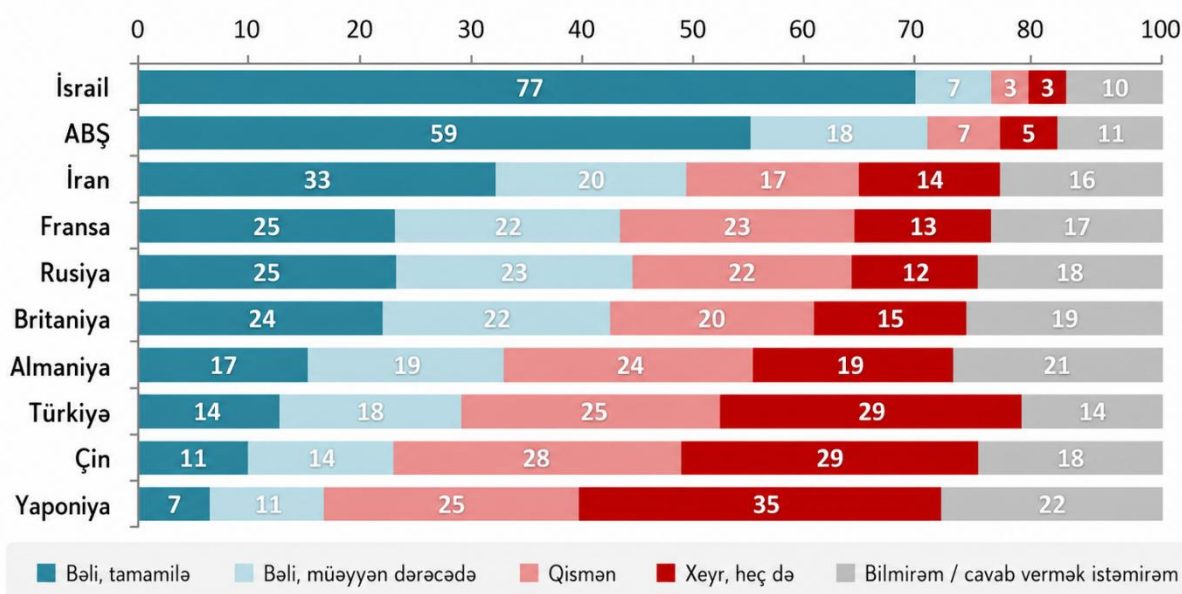

Körfəz regionunda Çin mərkəzi təhlükəsizlik və əməkdaşlıq modelinin perspektivi

2026-cı ilin aprelində ABŞ-ın 12 aprel 2026-cı il tarixdən İrana qarşı tətbiq etdiyi dəniz blokadası və İsrailin maraqlarını mütləq şəkildə ön plana çəkməsi Körfəz paytaxtlarında ciddi narahatlıq doğurub. ABŞ-ın İsrailin hərbi ambisiyalarını dəstəkləməsi regional enerji infrastrukturunu İranın asimmetrik hücumları qarşısında müdafiəsiz qoyub.

2024-2025-cı illər "Ərəb rəyi indeksi"¹⁰ göstərir ki, Körfəz ölkələri əhalisinin 77%-i ABŞ siyasətini regional sabitliyə əsas təhdid hesab edir¹¹. Sorğuda 84% respondent İsrail siyasətini region üçün təhlükəli hesab edir. Bu, etimad böhranının daha da dərin olduğunu göstərir. Əhalinin əsas narazılığı Qəzzada baş verən hadisələrdən qaynaqlanır. **ABŞ-ın İsrailə dəstəyi, ərəb dünyasının gözündə onu bu prosesin əsas tərəfdaşına çevirib.**

Şəkil 34. Bu dövlətlərin siyasətləri Ərəb regionunun təhlükəsizliyi və sabitliyinə təhdid yaradırmı?

Bu barədə ilk təhlillər 2025-ci ilin sentyabrında İsrailin Doha mülki obyektlərinə zərbə endirməsi və ABŞ-ın buna səssiz qalmasından sonra başlamışdı. O zaman açıq eyd edilirdi ki, bu zərbə ABŞ-ın təhlükəsizlik zəmanətlərinə vurulmuş zərbə idi.

¹⁰ [/www.dohainstitute.org/en/Lists/ACRPS-PDFDocumentLibrary/arab-index-2025-press-release-en.pdf](https://www.dohainstitute.org/en/Lists/ACRPS-PDFDocumentLibrary/arab-index-2025-press-release-en.pdf)

¹¹ <https://inkstickmedia.com/deep-dive-are-gulf-states-reconsidering-their-us-alliance/>

ABŞ, İsrail-İran müharibəsi isə bölgənin ənənəvi təhlükəsizlik sığortalarının işləmədiyini və real ehtiyaclara cavab vermədiyini göstərdi. Belə ki, Körfəz ölkələri üçün İranın zərbələrinin qarşısını almaq deyil, Tehranın bu zərbələri endirməyəcəyinə zəmanət verən təhlükəsizlik arxitekturasının strateji zərurətə çevrilib.

Həmçinin, İranla müharibədə ABŞ-ın riskləri, xüsusən Körfəz ölkələri üçün riskləri demək olar ki, nəzərə almaması Vaşinqtonun "müdafiə çətinin" effektiv olmadığını göstərdi. Baş verənlərin təhlili deməyə əsas verir ki, İranla müharibə qərarı İsrailin ssenarisi üzrə aparılıb və Vaşinqtonun ilkin strateji mülahizələri tamamilə yanlış olub. Məhz bu yanlış ilkin strateji mülahizələrə görə, İranda rejim çökməliydi və Körfəz ölkələrini blokadaya salacaq, neft-qaz sənayesinə ciddi ziyan vuracaq addımlar atılmasına imkan olmamalıydı. Yaxud bu addımların məhdud səviyyədə olması nəzərdə tutulurdu. Bu cür çox ciddi strateji yanlışlar məhz İsrailin təqdim etdiyi ssenarinin əsas götürülməsi ilə izah olunur.

İranın dayanıqlı müdafiəsi və müqaviməti, SEPAH-ın hakimiyyət rıçaqlarını tam ələ alması, körfəz regionu ölkələrinin neft-qaz sənayesinə ciddi zərbələr endirməsi, Tehranın raket və dron potensialının və imkanlarının gözlənilməyincə effektiv olması, Hörmüz boğazını bağlamağa nail olması Körfəz ölkələri üçün ən arzuolunmaz ssenarinin reallaşmasıdır. Bu İranı hərbi güc tətbiq etməklə kapitulyasiyaya məcbur etmək strategiyasının işləmədiyini və gələcəkdə də reallaşmaq ehtimalının az olduğunu göstərdi. Bu isə Körfəz ölkələri üçün ABŞ-ın təqdim etdiyi hərbi təhlükəsizlik modelinin olduqca riskli olduğunu üzə çıxardı.

Körfəz ölkələri üçün elə bir modelə ehtiyac yaranıb ki, region ölkələri koalisiyası və regiondan kənar güclərin birgə zəmanəti ilə İran həm öhdəliklər götürsün və həm də, əməkdaşlığa cəlb olunsun. Bu günlərdə Pekin belə bir alternativ model irəli sürdü. 2026-cı il 14 aprel tarixində Çin prezidenti Si Cinpin Yaxın Şərqdəki vəziyyəti sabitləşdirmək üçün "Dörd Sülh Təşəbbüsü"nü irəli sürdü. Bu plan İslamabadda ABŞ-İran danışıqlarının uğursuzluğuna Çinin cavabı idi. Təşəbbüsün əsas xüsusiyyəti sərt hərbi ittifaqlar modelinin blok qarşısının alınması əvəzinə çoxtərəfli əməkdaşlığa və iqtisadi qarşılıqlı asılılığa əsaslanan "şəbəkə təhlükəsizliyi" anlayışı ilə əvəz edilməsi təklifidir. Si Cinpin vurğuladı ki, Körfəz ölkələri əbədi qonşulardır və buna görə də onların təhlükəsizliyi dialoq üzərində qurulmalıdır. Əsas prinsip, ərazi bütövlüyünün qeyd-şərtsiz tanınması və Yaxın Şərq ölkələrinin daxili işlərinə qarışmamaq, "cəngəllik qanunu"ndan imtina etməkdir. Çin,

həmçinin sülhün qarantiyası olaraq birgə iqtisadi layihələr həyata keçirilməsinə diqqət yetirməsini təklif edir.

Bütün bu amillər, Körfəz bölgəsində ABŞ-ın hərbi və təhlükəsiz çətinin saxlamaqla Səudiyyə Ərəbistanı və BƏƏ-nin iqtisadi potensialı, Türkiyənin və Pakistanın müdafiə sənayesi resursları, Misirin hərbi gücü və strateji mövqeyi, Çinin global təsiri, ticarət imkanları, sərmayəsi, texnologiyasına əsaslanan paralel təhlükəsizlik modelinin formalaşması üçün zəminlər yaradır. Bu model onu nəzərdə tutur ki, ABŞ-ın təmin edə bilmədiyi "Hörmüz təhlükəsizliyi" orta və uzaq perspektivdə yalnız Tehranla birbaşa və Çinin zəmanəti altında olan, regional koalisiyanın iştirakı ilə əldə ediləcək razılaşmalarla mümkün ola bilər.

| 14

Çin üçün əsas risklər və Fars körfəzi regionunda strateji baxışın dəyişməsi

Regionun təhlükəsizlik arxitekturası onilliklər boyu ABŞ-ın hərbi-texniki bazası üzərində inşa edildiyindən, bu sistemdən dərhal imtina etmək dərin strateji boşluqlar, risklər yarada bilər. Körfəz ölkələrinin hava hücumundan müdafiə sistemləri, radar şəbəkələri və kəşfiyyat xidmətləri ABŞ texnologiyalarına inteqrasiya olunub. Bunun yaxın müddətdə Çin və ya digər alternativlərlə əvəzlənməsi həm texniki, həm də maliyyə baxımından demək olar ki, qeyri-mümkündür. Pekin iqtisadi zəmanətlər versə də, real hərbi böhran anında güc nümayiş etdirmək üçün hələ lazımi logistik imkanlarına hələ malik deyil.

Çinin "hər kəslə tərəfdaşlıq" strategiyası və daxili işlərə qarışmama prinsipləri onu cəlbedici edir, lakin münaqişələrin həllində bu yanaşma səmərəli olmaya bilər.

Bölgədə Türkiyə, Səudiyyə Ərəbistanı və Misir həm də rəqibdirlər, bu baxımdan dayanıqlı və effektiv alyans yaratmaq Pakistanı cəlb etməklə İran-ABŞ danışıqlarına nail olmaqdan çox çətindir.

İqtisadi və maliyyə müstəvisində Körfəz monarxiyaları Qərb maliyyə sistemlərinə dərindən bağlıdırlar. ABŞ bu ölkələr qarşı ağır sanksiyalar tətbiq edə bilər. Bu ölkələrin iqtisadi sabitliyini dərhal sarsıda bilər.

Bu risklər Çinin Körfəz bölgəsində təhlükəsizliyin təmin edilməsində imkanlarını məhdudlaşdırsa da, Pekin üçün geniş perspektiv qalmaqdadır.

| 15

Daha rəşional ssenari ABŞ hərbi çətiri ilə Çinin daha geniş regional əməkdaşlıq, iqtisadi öhdəliklərlə təhlükəsizlik zəmanətləri formalaşdırmaq imkanlarının uzlaşdırılması ola bilər. Təhlükəsizlik, müdafiə sahəsində Vaşinqtondan birbaşa asılılığa baxmayaraq bu uzlaşdırmanı Körfəz ölkələri üçün “Hörmüz fəlakəti” və İran hücumlarının təkrarlanma riskini minimuma endirmək zərurəti diktə edir. Körfəz ölkələri “İbrahim sazişləri”nin gətirdiyi İsrail mərkəzli təhlükəsizlik modelinin onları İranın hədəfinə çevirdiyini görərək, daha çox Çin, Türkiyə, Pakistanın iştirakı ilə regional təhlükəsizlik sistemi yaratmağa meyl edirlər. Bu sistem, “hamı ortaq olsun, heç kim müharibə etməsin” yanaşmasını əsas götürülə bilər.

Həmçinin, regionun aparıcı ölkələrinin çevik diplomatiya mexanizmi yaradıla bilər ki, böhran anında bölgədə müəyyən konsensus formalaşdırmaq, çoxtərəfli, çevik dialoq platforması əldə etmək mümkün olsun.

Artıq müxtəlif istiqamətlərdə bu cür paralel əməkdaşlıq təcrübəsi var, Səudiyyə Ərəbistanı və BƏƏ həm ABŞ hərbi sistemlərini, həm də Çinin süni intellekt, kommunikasiya infrastrukturunu tətbiq edirlər. Bu təcrübə paralel təhlükəsizlik, müdafiə sistemi yaradılması ilə bağlı sınaqdan keçirilə bilər.

Analitik araşdırma

Fars körfəzi regionunda Çin mərkəzli təhlükəsizlik və əməkdaşlıq modelinin perspektivi

ABŞ, İsrail-İran müharibəsi Fars körfəzi bölgəsinin ənənəvi təhlükəsizlik sığortalarının effektiv olmadığını və real ehtiyaclara cavab vermədiyini göstərdi.

Hazırda Körfəz ölkələri üçün yalnız İranın zərbələrinin qarşısını alan deyil, Tehranın hərbi gücdən istifadə etməyəcəyinə zəmanət verəcək təhlükəsizlik arxitekturasının yaradılması strateji zərurətə çevrilib.

© *“Prioritet” Sosial-İqtisadi Araşdırmalar Mərkəzi İB*
Azərbaycan, Bakı, Səməd Vurğun 53. World Business Center
17-ci mərtəbə. Azərbaycan Milli QHT Forumunun ofisi
Mob: (050) 3164694
E-mail: prioritetsiam@gmail.com